

Ιστορική διαδρομή της λουτροπόλεως των Θερμαίων

Κατσαρός Θεμιστοκλής
Αρχαιολόγος - Ιστορικός

Ανατολικά του Αγ. Κηρύκου ευρίσκονται τα γνωστά μας Θέρμα, Αι Θέρμαι των αρχαίων. Πρόκειται για μια πόλη για την οποία η πληροφορίες που έχουμε είναι ελάχιστες, αλλά που οι ρίζες της χάνονται στα πανάρχαια χρόνια.

Τείχη, προς το παρόν, δεν έχουν εντοπιστεί, αλλά ούτε ταφές. Αντιθέτως στα γύρω χωριά, από τον Αγ. Κήρυκο μέχρι και το Καραβόσταμο, ευρίσκομε ταφές και διάφορα ερείπια από τον 9ο αιώνα π.Χ. έως και την ύστερη αρχαιότητα. Στο χωριό Καταφύγιο υπάρχει το λεγόμενο «*Κάστρο*» το οποίο όπως δείχνουν τα αρχαιολογικά ευρήματα, κατοικείται από την νεολιθική τουλάχιστον περίοδο, μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα.

Από όλα αυτά υποθέτουμε ότι αι Θέρμαι ήτα «πόλις κωμηδόν», με οικονομικό κέντρο τα Θέρμα και διοικητικό το Καταφύγι, όπου και η ακρόπολη της. Το ίδιο το όνομα «*Θερμαι*» παραπέμπει στα θερμά ιαματικά νερά και είναι παναρχαιο.

Η πόλη των Θερμαίων αναφέρεται στους καταλόγους της Α' Αθηναϊκής συμμαχίας (478 – 477 π.Χ) αλλά και της Β' (378 – 377 π.Χ), και το χρηματικό ποσό το οποίο κατέβαλαν στα ταμεία της συμμαχίας, δεν ήταν διόλου ευκαταφρόνητο. Για παράδειγμα το έτος 450 π.Χ πλήρωσαν 3.000 δραχμές, ποσό μικρότερο από αυτό που κατέβαλαν οι Οϊναίοι το ίδιο έτος (1 τάλαντο και 2.000 δραχμές).

Φαίνεται ότι οι Θερμαίοι αξιοποίησαν τον πράμναιο οίνο, την κτηνοτροφική παραγωγή και κυρίως τις ιαματικές πηγές. Αρκετός κόσμος προσήρχετο σ' αυτά τα λουτρά για θεραπεία, τόσο από τα γύρω νησιά, όσο και από τις απέναντι Μικρασιατικές πόλεις.

Βέβαια δεν διαθέτουμε προς το παρόν γραπτές μαρτυρίες, αλλά τα αρχαιολογικά ευρήματα ενισχύουν την άποψη αυτή. Ο *Antre Thevet* (1502 – 1590), ο αρχαιολόγος *L. Ross* (1841) και ο γεωγράφος και ιστορικός *Sieg Lauffer*, αναφέρουν κτίσματα λουτρικών εγκαταστάσεων και θραυσμένους λουτήρες, τα οποία παρατήρησαν στην ανατολική ακτή του όρμου των Θέρμων, κοντά στην πηγή, την οποία σήμερα ονομάζουμε «*Απόλλωνα*».

Ανατολικά των Θέρμων, στη θέση Λουμακιά, ευρίσκονται τα «*Χαλασμένα Θέρμα*». Πρόκειται για λουτρικό συγκρότημα, διευθετημένο σε δύο επίπεδα. Στο κάτω υπάρχει η θερμοπηγή και λείψανα λουτρικών εγκαταστάσεων. Στο άνω επίπεδο υπάρχει τριμερής δεξαμενή νερού, όπου εκεί καταλήγει μεγάλο υδραγωγείο, το οποίο ξεκινά από την θέση του «*Αιχνού το πέραμα*», στην ανατολική όχθη του ρέματος των Θέρμων.

Οι πηγές, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν και αξιοποιήθηκαν κατά την αρχαιότητα πρέπει να ήταν ο Θερμός (*δυτικά του Αγ. Κηρύκου*), η πηγή του Σπηλαίου, η πηγή των Χαλασμένων Θέρμων και η πηγή της Αγ. Κυριακής στην Αρμυρίδα, και τούτο από τα λείψανα τα οποία εντοπίστηκαν σ' αυτές τις θέσεις.

Βέβαια από το Θερμό μέχρι την Αγ. Κυριακή, κατά μήκος των ακτών υπάρχουν δεκάδες θερμών αλιπηγών (*Χλιό Θερμός, Μουσταφά Λίτζα = Ασκληπιεύς, Παμφίλη (1901), Κράτσα, Αρτέμιδος και Απόλλωνος*). Η Αγ. Κυριακή ευρίσκεται στα βορειοανατολικά του νησιού κοντά στο Δράκανο. Δεν γνωρίζουμε ακόμη εάν το Δράκανο ήταν πόλη ανεξάρτητα ή υπαγόταν στους Θερμαίους, πράγμα πολύ πιθανόν. Πιθανότατα μετά την οχύρωση του Δράκανου, οι κάτοικοί του να θέλησαν να αποσχιστούν από τους Θερμαίους. Τι συνέβη, ακόμη δεν γνωρίζουμε. Εκείνο το οποίο όμως παρατηρήσαμε είναι ότι η ακρόπολη του Δρακάνου υπέστη πολιορκία και πλήθος αιχμών από βέλη και ακόντια ευρέθησαν εντός των τειχών ή στις βάσεις των τειχών με φορά από έξω προς τα έσω.

Κατά τον 3ο αιώνα παρατηρούμε δραστηριοποίηση προς αξιοποίηση των λουτρών. Εκτός από τα χαλασμένα Θέρμα, Παρατηρήσαμε οικοδομικές δραστηριότητες και γύρω από τις θερμοπηγές της Αγ. Κυριακής. Την ίδια περίοδο οι Θερμαίοι αλλάζουν όνομα και μετονομάζονται σε «Ασκληπιείς» και κυκλοφορούν νόμισμα δικό τους.

Ο L. Robert το 1930 – 33, ανασκάπτοντας το ιερό της Αρτέμιδος Λευκοφρυηνής στη Μαγνησία του Μαιάνδρου ενέυρε επιγραφές με ονόματα νησιωτικών πόλεων, οι οποίες είχαν αναγνωρίσει τον Πανελλήνιο χαρακτήρα των εορτών προς τιμή της Αρτέμιδος. Ανάμεσα σε αυτές είναι οι «*Οιναίοι εξ Ικάρου*» και αμέσως μετά οι «*Ασκληπιείς*».

Ο Robert υποστήριξε ότι οι αναφερόμενοι «*Ασκληπιείς*» δεν είναι άλλοι από τους Θερμαίους. Βέβαια προέκυψε θύελλα αντιδράσεων και ειρωνικών σχολίων από το κατεστημένο της εποχής και τούτο συνεχίστηκε μέχρι πριν λίγο καιρό. Δυστυχώς ο L. Robert δεν είχε την ευτυχία να ζήσει και να ιδεί την θεωρία του να επαληθεύεται. Απέθανε το 1985.

Σήμερα, προς το παρόν, διαθέτουμε τρία νομίσματα με τη επιγραφή «*Ασκληπιέων*». Φαίνεται ότι οι Θερμαίοι αξιοποίησαν τα παρακείμενα ορυκτα μαλαχίτου (*χαλκού*) που ευρίσκονται από τα χαλασμένα Θέρμα μέχρι την ακρόπολή τους. Το ένα νόμισμα ευρίσκεται στην **Εθνική βιβλιοθήκη των Παρισίων** και παρουσιάστηκε πρώτη φορά στο Δελτίο της Εταιρείας Ικαριακών Μελετών, από την νομισματολόγο Ευαγγελία Γεωργίου, το δεύτερο βρέθηκε στο χωριό Περδίκι από τον Κ. Σαφό και δημοσιεύτηκε στο ίδιο περιοδικό το 2011, μαζί με ένα τρίτο ανεπίγραφο, που το ευρήκαμε στο χωριό Καταφύγι. Τα νομίσματα αυτά ευρίσκονται στο **Αρχαιολογικό Μουσείο Αγ. Κηρύκου**.

Τα νομίσματα επαληθεύουν την θεωρία του L. Robert (*“Les Asclapieis de l’ archipel. RE G, XLVI, 1933, 423 – 442*) περι μετονομασίας των Θερμαίων. Και ίσως η μετονομασία αυτή να προήλθε ως αποτέλεσμα της ενώσεως των δύο πόλεων, Δρακάνου και Θερμών. Διετυπώθη δε και άλλη άποψη, κατά την οποία άλλαξαν όνομα οι Θερμαίοι, διότι την Ικαρία κατέλαβαν Σάμιοι. Τούτο, νομίζουμε, ότι δεν ευσταθεί, διότι την ίδια περίοδο κυκλοφορούν νομίσματα αργυρά και χάλκινα της Οινόης.

Ο **Στράβων** βέβαια αναφέρει *«η μεν ούν Ικαρία έρημος έστι, νομάς δ’ έχει και χρώνται αυταίς Σάμιοι»*. Ο Στράβων (67 π.Χ – 23 μ.Χ) δεν αποβιβάστηκε στη Ικαρία αλλά συνέλεξε πληροφορίες γι’ αυτήν και το έργο του *«Γεωγραφικά»* απέχει πολύ από την εποχή της μετονομασίας των Θερμαίων.

Στην **Οινόη** (*Κάμπο*) ευρέθησαν επιγραφές οι οποίες αναφέρουν Σαμίους αποίκους ή Σαμίους κατοικούντες εις Ικαρίαν και οι οποίες αφιερώνονται στον Καίσαρα, τον Ανδριανό, τον Νέρβα. Από αυτές προκύπτει ότι στην Οινόη υπήρχε παροικία Σαμίων ως και Λερίων, οι οποίοι όμως διατηρούσαν το εθνικό όνομά τους.

Μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου άρχισαν οι έριδες μεταξύ των επιγόνων. Οι Μακεδόνες συγκρούονται με τους Πτολεμαίους της Αιγύπτου, ο Αντίοχος ο Γ’ με το βασίλειο της Περγάμου και στις έριδες παρεμβαίνουν ο Δημήτριος ο πολιορκητής, υιός του Αντιγόνου και οι Ρόδιοι. Όλοι ερίζουν για την κυριαρχία στο Αιγαίο.

Το 133 π.Χ ο βασιλιάς της Περγάμου Άτταλος με διαθήκη κληροδοτεί το κράτος του στους Ρωμαίους. Τότε εξερράγη επανάσταση από τον Αριστόνικο (133 – 129) κατά των Ρωμαίων. Στο κίνημα ενεπλάκησαν και τα νησιά τα οποία υπήγοντο στο κράτος της Περγάμου και ασφαλώς και η Ικαρία. Οι Ρωμαίοι συνέτριψαν τους επαναστάτες και όλη η περιοχή περιήλθε στην κυριαρχία των Ρωμαίων.

Ο **Πλίνιος** ο πρεσβύτερος (23π.Χ – 79 μ.Χ) στο βιβλίο του *«Naturalis Historia»* αναφέρει ότι η Ικαρία έχει δύο πόλεις και μια Τρίτη amissa, δηλαδή παρηκμασμένη, μια πόλη σε μεγάλοι ένδεια. Ασφαλώς η Τρίτη πόλη είναι οι Θέρμαι. Οι Θέρμαι, μετά την τραγωδία αυτή, στερήθηκαν των λουομένων τόσο της Μ. Ασίας, όσο και των γύρω νησιών. Η οικονομική αστάθεια επέφερε και τον μαρασμό της.

Απ’ ότι όμως φαίνεται δεν έπαυσε η χρήση των ιαματικών πηγών σε μικρότερη κλίμακα και κατά την διάρκεια της Ρωμαιοκρατίας.

Εκτός των ιαματικών λουτρών, σήμερα, προς το παρόν τουλάχιστον γνωρίζουμε τρία ελληνορωμαϊκά λουτρά (*υπόκαυστα*) στο νησί. Το πρώτο στο χωριό Προεσπέρα, στη θέση Λουτρά, το δεύτερο στην Οινόη, κοντά στο αρχαίο στάδιο (*γνωστό από παλαιά έγγραφα του νησιού ως το «Στάδι της Αγ. Θεοκτίστης»*) και το τρίτο στο χωριό Πλαγία, στη θέση Λουτρά κάτω από την πηγή Μνημονέρι.

Η χρήση των ιαματικών λουτρών συνεχίστηκε και κατά τους Βυζαντινούς χρόνους, όπως δείχνουν διάφορα κατάλοιπα.

Το 1532 ο **Andre Thevet** αναφέρει για τα ιαματικά λουτρά της Ικαρίας και τους προσερχόμενους σ' αυτά από τα Μικρασιατικά παράλια και τα γύρω νησιά. Ο Thevet μας πληροφορεί ότι συνάντησε έναν Μαρωνίτη έμπορο από τα Γάδαρα της Παλαιστίνης, ονόματι Synthrai ως και ένα γιατρό Ιουδαίο, ονόματι Σολομών, οι οποίοι του εκθίασαν τα ιαματικά νερά της Ικαρίας και τα θεαματικά αποτελέσματα.

Το 1841 ο **Ludwig Ross** μας δίνει πληροφορίες για τις ιαματικές πηγές των Θέρμων. Περιγράφει την πηγή του σπηλαίου, μια δεύτερη πηγή ως και ερείπια λουτρικών εγκαταστάσεων.

Στους νεώτερους χρόνους, την πρώτη επίσημη αναφορά για τις θερμοπηγές της Ικαρίας έχουμε από τον ιατρό του Όθωνος **Ξαβιέ Λάντερερ**. Άλλη αναφορά έχουμε από τον Ιάκωβο Ραγκαβή (1854) στα «*Ελληνικά*» του. Ο **Henry Hauttecoeur** (*Ωτκαιρ*) το 1896 μας δίδει πληροφορίες για τις θερμοπηγές της Λευκάδας στον Θερμό. Ο Γερμανός Γεωγράφος και Ιστορικός **Siegfried Lauffer** στο λεξικό των ιστορικών πόλεων της Ελλάδος, αναφέρεται και στα Θέρμα και στα αρχαιολογικά κατάλοιπα λουτρικών εγκαταστάσεων .

Λεπτομερή επιστημονική έρευνα πραγματοποίησε ο **Κ. Κτενάς** με βοηθό τον **Κ. Μακρή**, οι οποίοι επισκέφτηκαν το νησί το 1925.

Η πραγματική δυναμικότητα των λουτρών αποκαλύφθηκε από τον **Μιχ. Περτέση**, ο οποίος τα μελέτησε με σύγχρονο εξοπλισμό, τα έτη 1936-38. Το 1939 τα πορίσματα του Περτέση ανακοινώθηκαν στην Ακαδημία Αθηνών.

Άλλοι οι οποίοι ασχολήθηκαν με τις Ιαματικές πηγές του νησιού είναι **Κ. Θεοδωρόπουλος**, ιατρός υδρολόγος, ο **Παν. Χατζηπέτρου** (1952), **Β. Χρ. Παμφίλης** (1945), ο ΕΟΤ «*Λουτροπόλεις και Ιαματικά Πηγαί - 1966*» κ.α.

Το 1912-13, ο **Ι. Μαλαχίας** προσπάθησε να προβάλει και να αξιοποιήσει τις πηγές. Στη δεκαετία του 1930 ιδρύθηκαν ανώνυμες εταιρείες με στόχο την αξιοποίηση και προβολή των ιαματικών πηγών. Τέτοιες εταιρείες ήταν η Α.Ε. **Ραδιενεργά Λουτρά Ικαρίας**, η Α.Ε. Εξωρραϊστικών έργων Ικαρίας, ο «*Ίκαρος*» και η **Εταιρία εκμετάλλευσης θερμοπηγών Ικαρίας – Παμφίλη – Οικονόμου**, 1935. Δυστυχώς όλες οι προσπάθειες αυτές δεν υλοποιήθηκαν.

Μεσολάβησε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και μετά τη λήξη αυτού έδειξε ενδιαφέρον η **OYNRA** και Αμερικανικές εταιρείες, προς αξιοποίηση και ανάδειξη των λουτρών. Η δε **Παγκόσμιος Συνομοσπονδία Αναπήρων Πολέμου** πρότεινε την ίδρυση διεθνούς υδροθεραπευτηρίου και παιδουπόλεως, στην Ικαρία.

Όλες αυτές οι προτάσεις δεν υλοποιήθηκαν εξαιτίας του περίπλοκου ελληνικού νομικού καθεστώτος και ίσως και άλλων παραγόντων.

Μετά το 1950 παρατηρείται αθρόα προσέλευση λουομένων στην Ικαρία. Από έγγραφα της εποχής παρατηρούμε ότι από το 1951 έως και το 1960, **3.339** άτομα προσήλθαν προς υδροθεραπεία και πραγματοποιήθηκαν **60.046** λούσεις. Από δε το 1961 – 1965, **5.637** άτομα, πραγματοποίησαν **89.425** λούσεις .

Σήμερα δυστυχώς διαπιστώνεται πτώση στην προσέλευση. Πιστεύουμε ότι ο Δήμος Ικαρίας και ένας φορέας του δημοσίου, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν σύγχρονες υποδομές, προβολή διεθνώς και λειτουργία των λουτροκαταστημάτων καθ' όλη τη διάρκεια του έτους

Σας ευχαριστώ που με ακούσατε

Βιβλιογραφία

- Θ. Κατσαρός : Θερμαίοι εξ Ικάρου και Ασκληπιείς
Συμβολή στη διερεύνηση της μετονομασίας των
Θερμαίων
Δ.Ε.Ι. Μελετών, Τεύχος 15, 2011
- Ευαγγ. Γεωργίου : Νομισματικές εκδόσεις Ικαρίας
Δ.Ε.Ι. Μελετών, Τεύχος 5, 2008
- Θ. Κατσαρός : Ικαριακά Σύμμεικτα - Αθήνα 2006
- Φεστιβαλ Ικαρίας: Η αρχαιολογική σκαπάνη στην Ικαρία – Αθήνα
2006
- Ν. Τσαγκάς: Η νήσος Ικαρία στους Ευρωπαίους Περιηγητές –
Αθήνα 2003
- Α. Ματθαίου–
Γ. Παπαδόπουλος : Επιγραφές της Ικαρίας – Αθήνα 2003
- A. Papalás : Ancient Icaria – Illinois USA 1992
- N. Tod : Grec Historical inscriptions – Σικάγο 1985
- N. Κοντολέων : Aspects de la Grece praeclassique – Paris 1970
- Ελληνικός
Οργανισμός Λουτροπόλεις και Ιαματικές πηγές – Αθήνα 1966
- Τουρισμού
- I. Μελάς: Ιστορία της νήσου Ικαρίας – Αθήνα 1958
- L. Robert: Les Asclepieis de l' Archipel - R.E.G. 1933
- Λ. Σπανός : Ικαριακά Χρονικά – Σύρος 1925
- Επ. Σταματιάδης: Ικαρικά – Σάμος 1893
- Ιακ. Ραγκαβής Ελληνικά – Αθήνα 1854
- Plinius Secundus: Naturalis historia – Binliotheca Teubneriana –
Lipsia 1819